

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЖІНОК,
ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВАSOCIAL AND PSYCHOLOGICAL STATE OF WOMEN
WHO EXPERIENCED VIOLENCE

У статті висвітлено ключові аспекти проблеми соціально-психологічного становища жінок, які зазнали насильства. Автори розглядають поняття «насильство над жінкою» з різних позицій. Зокрема, його трактують як емоційну або фізичну образу; як загрозу фізичної образи всередині сім'ї; як фізичне та сексуальне приниження на тлі психологічного тиску.

У рамках окресленої проблематики було проведено опитування на предмет виявлення насильницького поводження із жінками. У дослідженні взяли участь 235 жінок віком від 21 до 55 років, які проживають в офіційному або в незареєстрованому шлюбі та потерпають від подружнього насильства. Опитування здійснювалося в період із січня 2019 року по січень 2022 року, ним були охоплені жінки, які мешкають на території міста Кропивницького та Кіровоградської області.

Результатами дослідження встановлено, що 72% опитаних жінок не люблять конфліктувати, намагаються уникати конфліктів і хочуть бути приємними у спілкуванні. І лише 28% жінок є конфліктними, такими, що обстоюють свою думку та не зважають на те, як це вплине на особистість чоловіка або на колеги по роботі.

З'ясовано, що жінки, які зазнають насильства, є більш схильними до підвищеної тривожності, депресії та швидких змін настрою. І такий стан віддаляє жінку від сприймання радісних подій, щасливих переживань, від благополучного життя.

Акцентовано увагу на тому, що досягти ефективних результатів із подолання наслідків впливу насильства в жінок зазначеної категорії можна лише за умови комплексного підходу, який передбачає застосування сукупності різноманітних методів і способів корекційної роботи. Вагому роль у цьому процесі відведено діяльності таких соціальних інститутів, як соціально-психологічна служба, поліція, суд тощо. Їх діяльність спрямована на здійснення профілактичних заходів або ж надання нагальної допомоги з метою повернення до благополучного життя.

Перспективою подальших досліджень є ґрунтовне вивчення соціально-психологічного становища жінок, які зазнали насильства, для становлення благополучної жінки.

Ключові слова: соціально-психологічне становище, насильство, жінка, насильницька дія, шлюб, тривожність, конфліктна особистість.

The article highlights the key aspects of the socio-psychological situation of women who have experienced violence. The authors consider the concept of "violence against a woman" from different standpoints. In particular, it is interpreted as an emotional or physical insult; as a threat of domestic physical abuse; as physical and sexual humiliation against the background of psychological pressure.

Within the framework of the problem concerned, a survey was conducted to identify violence against women. 235 women aged 21 to 55 who are officially or informally married and suffer from domestic violence took part in the study. The survey was conducted from January 2019 to January 2022 and involved women living in Kropyvnytskyi and Kirovohrad region.

The survey results showed that 72% of the women do not like conflicts, try to avoid conflicts, and want to be pleasant in communication. And only 28% of women are conflict, those who defend their opinion and do not pay attention to how it will affect the personality of the husband or colleagues.

It was found that women who experience violence are more prone to increased anxiety, depression, and rapid mood swings. And such a state distances a woman from perceiving joyful events, happy experiences, and a prosperous life.

It emphasized that achieving effective results in overcoming the violence effects by women from the specified category is possible only under a comprehensive approach, which involves the application of a set of various methods and ways of correction. An important role in the relevant process is assigned to the activities of such social institutions as the social and psychological service, the police, the court, etc. Their activities are aimed at implementing preventive measures or providing emergency assistance in order to return a person to a prosperous life.

The prospect of further research is a thorough study of the socio-psychological state of women who have experienced violence to make them happy.

Key words: socio-psychological state, violence, woman, violent action, marriage, anxiety, conflict personality.

УДК 316.6-305-055.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.47.36>

Шаумян О.Г.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри професійної освіти
Херсонський державний аграрно-
економічний університет

Постановка проблеми. Негативні прояви сьогодення впливають на професійну та повсякденну активність жінки, її становище в суспільстві, знижують можливості гармонійного розвитку та її психологічний потенціал.

Останніми роками змінилося ставлення до проблеми насильства над жінками з боку світової й української громадськості. Це вплинуло на визнання частоти випадків насильства, а також його нищівного впливу як на індивіду-

альне благополуччя особистості, так і на благополуччя сім'ї загалом.

Проблема насильства над жінкою в Україні є актуальною. Зміни, що відбулися в суспільстві нашої молоді держави, зумовили трансформацію системи соціальних норм, ціннісних орієнтацій, нормативно-ціннісного ставлення. Так, згідно із чинним законодавством України, нині вже не існує чіткого закріплення якоїсь визначеної ролі за кожним із подружжя [1; 5; 6].

У зв'язку із цим постає необхідність детального аналізу проблеми насильства над жінкою в сучасному українському суспільстві. На вивчення окресленої проблеми спрямовані дослідження представників різних наук і галузей, зокрема: соціології, соціальної психології, конфліктології, правознавства, медицини, соціальної роботи, кримінального права тощо. За умови спільних зусиль є можливість створення діагностичних систем моніторингу, які дозволяють здійснювати регулярний облік і контроль за динамікою зростання рівня агресивності як у суспільстві загалом, так і в сімейному житті зокрема. Це сприяло би виробленню комплексу заходів профілактичного й оперативного характеру щодо жінок, які зазнали насильства або мають потенційну загрозу опинитися в таких складних обставинах життя, як прояв насилля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Насильство над жінкою є складною соціально-психологічною проблемою суспільства. Так, насильство у шлюбі приносить страждання жінці, зменшує її участь у суспільному житті, знижує продуктивність праці, збільшує витрати, пов'язані з медичним обслуговуванням, роботою судів, поліції, підриває тим самим економічний добробут держави. Насильство є провісником соціокультурного процесу передачі від батьків деструктивних норм, хибних цінностей, несприятливих зразків поведінки тощо. Дитина незалежно від статі, яка стала свідком насильства в батьківській родині, піддається ризику виникнення різних психічних і поведінкових проблем. Досвід насильства, отриманий у сім'ї, спричиняє розвиток неврозів, психосоматичних розладів, тривалих депресій, виникнення різних форм девіантної поведінки в суспільстві, породжує безпритульність, наркоманію, алкоголізм, суїциди, самотність [1; 3; 4; 6].

Проблемі насильства над жінкою присвячені праці таких дослідників, як: Л. Аларкон, О. Бандурка, О. Безпалько, Ю. Битяк, А. Дубік, А. Кріпович, К. Леві-Строс, К. Левченко, М. Легенька, К. Лоренс, Д. Лях, Н. Максимова, К. Мілютіна, А. Мудрик, В. Огоренко, С. Палмер, Т. Перцева, Н. Рудкевич, Т. Титаренко, Е. Фромм, К. Цимбал, А. Шиделко й інші.

Поширеним соціальним явищем є те, що жінки часто не знають своїх законних прав, тому не можуть подолати насильство. За словом С. Ожегова, «насильство – це:

- 1) застосування фізичної сили до кого-небудь;
- 2) примусовий вплив на кого-небудь;
- 3) утиск, беззаконня» [4; 6].

Дослідник Л. Аларкон розглядає насильство над жінкою як дії, що здійснюються одним (або декількома) особами та характеризуються такими ознаками:

«1) здійснюються умисне і направлені на досягнення певної мети;

2) завдають шкоди (фізичної, моральної, матеріальної) іншій особі;

3) порушують права і свободи людини;

4) той, хто здійснює насильство, має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо), що робить неможливим ефективний самозахист жертви насильства» [1; 3; 4].

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що трактує «домашнє насильство» як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання, або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [5].

Насильство є цілеспрямованим обмеженням свободи поведінки, підпорядкуванням, порушенням прав і завданням шкоди жінці. Насильство над жінкою підкреслює структуру підпорядкування та влади, широту відмінностей між чоловічою та жіночою статями.

За визначенням, запропонованим ООН, сутність поняття «насильство над жінкою» означає будь-який акт насильства, що здійснюється на підставі статевої ознаки, який завдає або може завдати фізичної, статевої, психологічної шкоди чи страждання жінкам, а також загрозу здійснення таких актів, примус або довільне позбавлення волі в суспільному або особистому житті [1; 4; 6].

У дослідників немає однастайності у тлумаченні поняття «насильство над жінкою». Так, більшість науковців розглядають його як: 1) насильство над жінкою як емоційну або фізичну образу або загрозу фізичної образи всередині сім'ї; 2) фізичне та сексуальне на тлі психологічного тиску [1; 3; 4; 6].

Насильство над жінкою охоплює такі різновиди: фізичне, сексуальне, психологічне й економічне. Насильство залежить від наявності психічних порушень до впливу соціально-культурних цінностей, соціальної організації особистості. Вагома роль у зростанні динаміки насильства належить таким психічним чинникам, як: ослаблення управління інстинктами, розчарування, агресивність, алко- і наркозалежність, психопатологічні ознаки [4; 5].

Соціальна структура особистості щодо культурних норм, яка провокує насильство над жінкою в родині із патріархальним укладом, базується на панівній ролі чоловіків. Соціаль-

ний стрес є невід'ємним чинником насильства, що може впливати на зростання рівня напруги, жорстокості, розбіжностей між бажаннями та можливостями.

Кожного року все більше жінок зазнають насильства як у родині, так і поза її межами. Водночас залишається у структурі суспільства тип чоловіків, які не бояться покарань і припиняють своїх жінок. Насильство над жінкою є гострою соціально-психологічною проблемою. Останнім часом усе більше жінок звертаються по допомогу, проте є й такі, що продовжують терпіти, нікому нічого не розповідають, виправдовують чоловіка тощо [6].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження соціально-психологічної роботи із жінками, які зазнали насильства, для їх благополуччя в суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. У рамках окресленої проблематики було проведено опитування на предмет виявлення насильницького поводження із жінками. У дослідженні взяли участь 235 жінок віком від 21 до 55 років, які проживають в офіційному або в незареєстрованому шлюбі та потерпають від подружнього насильства. Опитування здійснювалося в період із січня 2019 р. по січень 2022 р., ним були охоплені жінки, які мешкають на території міста Кропивницького та Кіровоградської області, а саме:

- жінки, які проживають у першому шлюбі, становлять 44%;
- жінки, які вже були у шлюбі не один раз, становлять 28%;
- жінки, які перебувають в незареєстрованому шлюбі, становлять 28%.

Усі ці жінки є такими, що працюють. У них різна освіта, хтось має вищу, а хтось навіть середню.

Жінки, які мають вищу освіту, завжди зможуть самі себе забезпечити. І якщо така жінка наважиться розірвати стосунки із чоловіком, або ж він її залишить, то вона впевнена в тому, що зможе покластись на себе.

Жінки, які мають середньо спеціальну освіту, також можуть себе забезпечити, але здебільшого вони залежать від чоловіка, через що можуть потерпати від насилля з боку останнього.

Жінки, які мають шкільну середню освіту. Такі жінки найбільше потерпають від рук чоловіка. Вони зазнають не тільки фізичного насилля, а й психологічного. Це зумовлено тим, що така жінка цілковито залежить від чоловіка і не може позбутись цієї залежності, оскільки спроба втекти від жорстокої реальності загрожує ще одним черговим синцем або ж позбавленням грошей.

Усі опитані жінки мають дітей, і їхні діти спостерігають за тим, як тато знущується над мамою, чи то фізично, чи то психологічно.

Незначна частина жінок, з якими була проведена після опитування корекційна робота, знайшли в собі сили розпочати нове життя, забравши свою дитину від насильника. А більшість із них не виявили бажання щось змінити у своєму житті, працювати із психологами. Вони так і залишились із чоловіком, далі терплять це жахливе життя.

Відомо, що діти, які проживають в родині, де є насилля, копіюють погані звички дорослих. Наприклад, хлопчики можуть брати за зразок батькову поведінку. Коли дорослішають, вони вважають, що так і потрібно поводитись із жінкою, і в майбутньому також будуть фізично знущатись над своєю дружиною чи психологічно принижувати її гідність тощо.

Після проведеного опитування відбулись бесіди із жінками – мешканками міста Кропивницького та Кіровоградської області. Бесіди відбувались до лютого 2022 р. – початку повномасштабної війни в Україні. Саме дослідження здійснювалося в період із січня 2019 р. по січень 2022 р. У його процесі було уточнено, яких видів насильства та насильницьких дій зазнають жінки. Зокрема, з'ясовано такі види насильства, які застосовували до жінок:

1. Психологічне:

- 1) постійний контроль – 76%;
- 2) заборона бачитись із друзями – 62%;
- 3) усунення від ухвалення рішень – 58%;
- 4) образи та приниження – 100%.

2. Економічне:

1) погрози у відмові від матеріальної допомоги – 75%;

2) погрози вигнати з дому – 75%.

3. Фізичне:

- 1) залякування жестами – 67%;
- 2) постійні погрози побиття – 54%;
- 3) штовхання, стусани – 80%;
- 4) випадки побиття – 70%;
- 5) постійні побої – 42%.

За результатами дослідження виокремлено категорію жінок, які щоденно зазнають побоїв, фізичного та психологічного впливів.

Дослідження також засвідчило, що:

- лише незначна кількість жінок обговорюють це зі своїми чоловіками – 2,7%;
- провини після жорстокого приниження свого чоловіка відчують 4%.

У результатах є категорія жінок, які прощають своїх чоловіків за побої. Такі жінки роблять вигляд, що забувають та / або прощають, а потім поведуться так, наче нічого не сталося (11%). Проте більшість жінок переживають почуття образи, але не діють, щоб надалі такого не відбувалось; кількість жінок, що зазнали насильства і не діють – 82,3%.

Окрім того, із 100% жінок лише 57,1% тікають від чоловіка, що застосовує до них фізичну силу, принижує тощо. А потім іде спроба розпочати нове життя, яка не обов'язково стає

успішною. Останні 42,9% жінок, які зазнають насильства, замовчують те, що відбувається в їхній родині, через боязнь того, що якщо чоловік дізнається, то будуть негативні наслідки.

Досвід свідчить, що ставлення батьків одне до одного та їх поведінка стосовно дитини є вагомим підставою для того, що діти, орієнтуючись на батьків, повторювали їхні ж помилки. Так, у результаті бесід з'ясували, що більшість жінок були свідками насильницької й образливої поведінки батька щодо матері або ж до них самих. Третина жінок були свідками психологічного та фізичного насильства батька щодо матері; піддавались фізичним покаранням з боку батьків. Трохи менш третини жінок зазначили, що психологічне насильство було присутнє в батьківській родині; вони спостерігали в дитинстві за матерями, які потерпали від психологічного тиску матері чоловіка.

Під час дослідження було застосовано методичку «Конфліктна особистість» (автор Н. Літвінцева), щоб визначити рівень конфліктності [2].

За методикою «Конфліктна особистість» (автор Н. Літвінцева) перевірено такі характерні стилі конфлікту:

- тактовна, не любить конфліктів, уникає критичних ситуацій; прагне бути приємною для інших, але не завжди надає їм допомогу;

- конфліктна особистість, яка наполегливо обстоює свою думку, незважаючи на те, як це вплине на особисті або службові відносини. За це її поважають;

- скандалістка, що провокує конфлікти, шукає приводи для суперечок, любить критикувати, нав'язує свою думку [2].

Серед жінок, які зазнали насильства, виявлено такі стилі конфлікту:

- тактовна, не любить конфліктів, уникає критичних ситуацій; прагне бути приємною для інших, але не завжди надає їм допомогу, – 72%;

- конфліктна особистість, яка наполегливо обстоює свою думку, незважаючи на те, як це вплине на особисті або службові відносини. За це її поважають – 28%;

- скандалістка, що провокує конфлікти, шукає приводи для суперечок, любить критикувати, нав'язує свою думку – 0%.

Отже, 72% опитаних жінок не люблять конфліктувати, намагаються уникати конфліктів і хочуть бути приємними у спілкуванні. І лише 28% жінок є конфліктними, такими, що об свою думку і не зважають на те, як це вплине на особистість чоловіка або на колег по роботі.

Наступною була «Методика виміру рівня тривожності (Дж. Тейлор, Т. Немчинова), щоб оцінити рівень тривожності особистості під час спілкування з іншими людьми [2].

Дані свідчать, що високий рівень тривожності виявлений у 58% жінок, які зазнали насиль-

ства. А середній із тенденцією до високого рівня тривожності – у 42% опитаних жінок.

Отже, жінки за своєю природою є більш тривожними, аніж чоловіки. Водночас жінки, які зазнають насильства, ще є більш схильними до підвищеної тривожності, депресії та швидких змін настрою. І такий стан віддаляє жінку від сприймання радісних подій, щасливих переживань, від благополучного життя. Окрім того, жінки докладають зусиль для того, щоб подобатись чоловікам, з думкою «стану такою, як він хоче, усе мине», посилюють тривожність через низькокалорійну дієту, косметичні втручання (нові губи, груди, вузька талія тощо). Такими діями вони загострюють свій стан тривожності. І часто жінка, яка зазнала насильства, без фахівця не здатна самотійно його подолати.

В Україні та країнах із низьким рівнем доходів значної частки своїх громадян намагаються в рамках державної, правової, соціально-психологічної роботи своєчасно проводити профілактичні заходи – розтлумачувати, розширювати економічні та соціальні права та можливості жінок. Такими кроками можуть бути поєднання фінансування й опанування навичок; забезпечення гендерної рівності; формування комунікаційних і міжособистісних навичок у жінок, у жінок і чоловіків; зменшення прагнення до шкідливого вживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин; групова просвітницька робота з участю жінок, жінок та їхніх чоловіків для критичного розуміння нерівних гендерних і владних стосунків [1; 4; 6; 7].

Щоб запобігти насильству над жінкою та із часом його припинити, активно працюють соціально-психологічні служби, практичні та соціальні психологи, поліція, освіта, охорона здоров'я тощо.

Поступово в молодій незалежній Україні вчимося допомагати таким категоріям жінок, а саме: комплексно надавати послуги, здійснювати просвітницьку роботу за допомогою соціальної реклами; інформувати про скоєні дії насильства відповідні органи (поліція, суд, прокуратура тощо); формувати вміння надання першої медичної допомоги в разі настання насильства чи насильницьких дій; щиро і сердно реагувати на потреби жінок, які зазнали насильства [1; 4; 6; 7].

Накопичувати та доводити до суспільства фактичні дані про ефективні методи роботи, про масштаби цієї проблеми через проведення опитувань населення тощо. У соціально-психологічній роботі із жертвами насильства розрізняють такі напрями діяльності: порятунк, підтримку соціального функціонування; соціального розвитку. За умови існування реальної небезпеки для життя та здоров'я жінки, яка зазнала насильства, функціонують притулки-стаціонари, кризові центри, притулки

з комплексом соціальних послуг. Гострі економічні труднощі або нужденність дають право жінці звертатися по адресну соціальну або екстрену допомогу [1; 4; 6; 7].

Підтримка соціального функціонування таких жінок може поєднуватись із соціально-психологічною реабілітацією, консультаціями психолога соціально-психологічної служби, консультаціями соціальних педагогів і соціальних працівників, консультаціями юриста тощо [1; 3; 4; 6; 7].

Жінка, яка зазнала насильства, пригнічена, надмірно тривожна чи без емоцій, живе ніби на автоматі, наче за заданою програмою, не помічає краси життя, думок і позицій свого соціального оточення. Це не є нормальним для жінки та її унікального життя. Щоб вона не потерпала від таких негативних наслідків пережитих подій, як замкнутість, недовіра, спроба суїциду чи суїцид, втеча з родини від чоловіка, якого боїться, але й від дітей, – жінка зазначеної категорії потребує надмірної уваги з боку суспільства і, у разі настання критичної події, має знати про способи наявної, реальної допомоги з боку соціально-психологічних служб, поліції, адвоката, суду тощо [6].

Висновки. Насильство над жінкою в сучасному світі залишається поширеним явищем і набуває значних масштабів. Більшість жертв не усвідомлюють, що є жертвами. Відомі дані про насильство не відображають цілісної картини. Це спричинено тим, що значна частина жінок, які зазнали насильницьких дій, не звертаються до поліції через те, що їх просто вдарили або не дозволили йти на роботу; до соціально-психологічних служб, практичних і соціальних психологів, приватних психологів, щоб їм допомогли вирішити нагальну проблему; не знають про дієвість корекційної роботи психолога, соціальних працівників, соціальних педагогів; не мають бажання

та вольових дій щодо зменшення чи ліквідації негативних проявів насильства; не прагнуть змінити свою поведінку, нормативно-ціннісне ставлення, настрої тощо.

Для успішного додання наслідків насильства невід'ємною є воля жінки, яка зазнала насильства, оскільки жодна дія не буде ефективною без її бажання та конкретних дій поруч із фахівцем. Соціально-психологічна робота передбачає надання допомоги жінці, яка зазнала насильства, щодо побудови благополучного життя її та її дітей, які регулярно бачать насильницькі дії. Проведене дослідження торкнулось лише деяких аспектів щодо жінок, які зазнали насильства, і потребує подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми сімейного насильства : колективна монографія / за заг. ред. Т. Перцевої, В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.
2. Андрущенко Т., Зелінська Т. Практикум із соціальної психології : навчальний посібник. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. 300 с.
3. Левченко К., Легенька М. Терміновий заборонний та обмежувальний приписи як спеціальні форми реагування на випадки домашнього насильства: міжнародний досвід і національна практика. *Право і безпека*. 2018. Вип. 4. С. 60–65.
4. Максимова Н., Мілютіна К. Соціально-психологічний аспект проблем насильства. Київ : Либідь, 2003. 337 с.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 03.03.2023).
6. Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій : збірник статей / за наук. ред. Т. Титаренко. Київ : Міленіум, 2015. 150 с.
7. Рудкевич Н. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник. Львів : Растр-7, 2021. 324 с.